

VRVARSKA OBRT NA SLOVENSKEM SKOZI STOLETJA

KATARINA KOBE-ARZENSEK

Vrvarstvo kot posebna tkalska dejavnost je bilo v preteklosti na Slovenskem bolj zastopano kot dandanes. Najdbe ostankov lanene preje potrjujejo, da so mostiščarji na Ljubljanskem barju obvladali tehniko izdelovanja niti oziroma preje.¹ Predmeti prazgodovinskih nahajališč (glej predvsem fotografijo predmetov iz najdišča Idrija) pričajo, da so bili tedanji prebivalci pravi mojstri vrvarске obrti.² Slovenci so ob prihodu v novo domovino poznali nekaj obrti in jih gojili tudi po naselitvi, tako zlasti lončarstvo, kovaštvo in tkalstvo.³ Pavle Blaznik je v knjigi Škofja Loka in loško gospostvo, ki je izšla ob tasočletnici Škofje Loke, na strani 71 zapisal, da je bilo na tem področju zgodaj razvito med drugim tudi tkalstvo, ki mu je bilo osnova lan. »Tkalstvo ni samo krilo potrebe po ustreznih oblačilih, pač pa je izdelovalo med drugim npr. tudi vreče in vrvi (podčrtala K. K. A.), kot je razbrati iz zapiska okoli 1160.« Tudi pokojni akademik Milko Kos omenja, da je naš človek na Koroškem na glavi nosil siv klobuk s sivo vrvico, na drugem mestu pa, da se med dajatvami zemljiškemu gospostvu od 13. do 15. stoletja navajajo tudi izdelki kmečke obrti, tako lončevina, leseno posodje, obroči, platno, sukno, razno orodje, vrvi in drugo.⁵ V računske knjige iz 1437—1438 je najti podatek, da se blago, ki ga je freisinški škof nabavil na loških tleh, omotavali v hodnično platno in vse skupaj povezali z vrvjo.⁶ Vrvi je srečati med predmeti trgovine zaledja s primorjem v 15. in 16. stoletju.⁷ Med pričami v piranski občini, ki so navedene pri kupoprodajnih pogodbah v prvi četrtini 16. stoletja, omenjajo vicedomske knjige med 63 obrtniki tudi vrvarja.⁸ Udeležba domačih vrvarjev na ljubljanskih sejmihi je bila na koncu 16. in 17. stoletja kar konstantna. V potrditev navajamo razpredelnico:

	1595	1630	1660	1690
Spreobrnjenje Sv. Pavla				
25. januar	2	3	3	—
Sv. Filip in Pavel				
1. maj	—	—	3	—
Sv. Peter in Pavel				
29. junij	—	3	3	—
Povišanje Sv. Križa				
14. september	—	3	—	—
Sv. Elizabeta				
19. november	3	—	3	—

Tujih vrvarjev, ki so prišli na sejem na Sv. Petra in Pavla 29. junija 1630, je bilo

3, na Sv. Elizabete dan 19. novembra 1690 pa 7.⁹ Leta 1594 so se pritožili vrvarji, da jim sezajo jermenarji v njihove pravice, češ da prodajajo ob sejmihi vrvi.¹⁰ Število ljubljanskih udeležencev na sejmihi je precej skladno s prijavljenimi vrvarji tega mesta. V Ljubljani se pojavi vrvar 1568, do leta 1580 se je število vrvarjev povečalo na tri in pri tem je ostalo do leta 1609. Mestni magistrat je sam zaposloval razne vrste rokodelcev pri svojih zgradbah, tržnih in sejmskih lopah ter pri svojih podjetjih. Bili so to med drugim tudi vrvarji.¹¹ Leta 1610 je imela Ljubljana enega, v letih 1620, 1630, 1640, 1651, 1660 in 1690 tri, v letih 1670 in 1680 dva, leta 1700 pa pet vrvarjev. Leta 1762 je Ljubljana štela le tri vrvarje.¹² V Kranju je bilo leta 1786 pet vrvarjev¹³ in v Škofji Loki sta bila sredi 18. stoletja le dva, od tega je bil eden hišni lastnik, drugi pa gostač.¹⁴ Slika vrvarskih mostrov s pomočniki in vajenci je bila v šestdesetih letih 18. stoletja na Kranjskem takale:

Leto	Mojstri	Pomočniki	Vajenci
1762	11	—	—
1763	10	2	—
1764	9	2	—
1765	9	3	3
1766	11	2	2
1767	10	2	3
1768	10	7	2
1769	10	4	3
1770	10	5	3

Leta 1762 je enajst mojstrov na Kranjskem proizvedlo 336 kg vrvi in 1763 pet mojstrov in dva pomočnika 364 kg vrvi. V Trstu je bilo leta 1758 osem vrvarjev in 1775 jih je bilo kar petindvajset. Koroška je štela 1762 devetinštirideset mojstrov, devet pomočnikov in enega vajenca, od tega so odpadli na mesto Celovec štirje mojstri, pet pomočnikov in en vajenec pa na Velikovec en mojster. Od mest na slovenskem Štajerskem, ki so imela vrvarje na dan 30. avgusta 1766, je treba omeniti Maribor (en mojster in en pomočnik), Ptuj (dva mojstra in dva pomočnika), Ormož (en mojster), Središče (en mojster) in Veržej (en mojster); skupaj je bilo šest mojstrov in trije pomočniki. Po treh letih (1769) je imela mariborska kresija sedemnajst mojstrov, sedem pomočnikov in devet vajencev, njih letni zaslužek je znašal 4642 fl ter celjska kresija pet mojstrov, enega pomočnika in dva vajen-

ca; zaslužili so 1053 fl na leto. Leta 1769 je prišlo v Mariboru na enega mojstra 273 fl čistega dohodka na leto in v Celju 211 fl.¹⁵

O vrvarstvu v devetnajstem stoletju, točno med letoma 1835 in 1853, nas pouči naslednja tabela:¹⁶

Leto	Štajerska	Koroška in Kranjska	Primorska
1835	91	52	4
1836	92	57	4
1837	91	54	4
1838	92	57	1
1839	90	52	14
1840	88	57	13
1841	86	53	13 + 7 tovarn v
1842	84	55	15 Trstu z na-
1845	84	62	19 vadnim tov.
1846	84	60	19 dovolje-
1851	95	37	22 1 njem*
1853	99	34	25 2

Na voljo so nam tudi podatki o vrvarskih mojstrih v Ljubljani:

Leto	Mojstri	Leto	Mojstri
1809	4	1840	4
1814	4	1844	6
1820	3	1851	5
1822	3	1859	5
1837	3	1860	5

Vrvarski obrati v Ljubljani, ki jih je bilo v prvi polovici 19. stoletja tri do šest, so bili majhni. Leta 1809 so imeli štiri, 1814 dva in 1837 vsi trije obrati le dva pomočnika. Občutno konkurenco so jim dajali vrvarski izdelki, uvoženi iz drugih krajev, ki so jih prodajali trgovci. Z Dunaja so se uvažale posebne vrvi za konjsko vprego. Bržkone so bile boljše kakovosti, ker je gubernij 1836 pri zavrnitvi priziva ljubljanskih vrvarjev poudaril, da so dunajske vrvi tukaj neobhodo potrebne. Kot posebnost naj omenimo še, da se je pojavil leta 1825 v Poljanskem predmestju št. 8 našega mesta izdelovalec slamnatih vrvi, ki naj bi se uporabljale v zaščito proti toči in streli.¹⁷

Poročila trgovskih in obrtnih zbornic nam prinašajo natančnejši vpogled o obsegu tovrstne obrti za drugo polovico 19. stoletja. Leta 1852 je bilo v Ljubljani šest vrvarjev in v Trzinu eden, v letih 1854 in 1856 je bilo na območju zbornice za Kranjsko kar devetindvajset teh obrtnikov; v sami Ljubljani so bili štirje.¹⁸ Slika o številu vrvarjev na Kranjskem za naslednje tri termine druge polovice 19. stoletja je takale.:

* Tovarne z navadnim tovarniškim dovoljenjem so delale le za lokalni trg.

	1857—1860	1875	1880
Ljubljana-mesto	4	4	1
Ljubljana-okolica	2	?	?
Kranj	6	3	2
Predoslje pri Kranju	—	1	1
Dol pri Kranju	—	1	1
Kamnik	3	2	2
Duplica pri Kamniku	—	—	1
Škofja Loka	2	2	3
Tržič	1	—	—
Litija	3	—	—
Kostanjevica	1	—	—
Krško	1	1	—
Jesenice pri Krškem	—	1	—
Radeče	1	—	—
Novo mesto	—	—	1
Ribnica na Dolenj.	1	1	1
Dobračeva pri Idriji	—	1	—
Postojna	—	—	1
Vrhnika	1	1	1
Skupaj	26	18	15

Pri šestindvajsetih vrvarjih v zborničnem okraju je bil v letih 1875—1860 samo en trgovec z vrvmi, in to v ljubljanskem okraju. Medtem ko jih je bilo na deželi trinajst, sta bila leta 1870 v Ljubljani samo dva vrvarja; skupaj jih je bilo torej toliko kot leta 1880. Pridobitni davek za posameznega vrvarja je znašal leta 1875 in 1880 dva, deset ali malo več (2,62) fl.¹⁹

Na območju graške zbornice je bilo leta 1852 osemindvajset, 1853 devetindvajset, 1854 sedemdeset, 1857 enainšestdeset, 1859 triindvajset, 1860—1862 šestindvajset, 1865 in 1868 enainšestdeset, 1870 petindvajset, 1871—1874 osemindvajset in 1890 stiriindvajset vrvarjev. Davke so plačevali leta 1853 281,5 fl, v letih 1854 in 1856 280,5 fl, leta 1868 248,32 fl in leta 1870 247,27 fl. Poleg devetindvajset vrvarskih mojstrov je bilo v vrvarstvu zaposlenih leta 1853 še petindvajset pomočnikov in trinajst vajencev, leta 1854 je poleg navedenih vrvarskih mojstrov prišteti še sedemindvajset pomožnih delavcev, leta 1857 je omenjenih petdeset pomočnikov in sedemnajst vajencev, v letih 1860 in 1862 dvainšestdeset pomočnikov, šestnajst vajencev in sedemnajst še drugih pomožnih delavcev ter v letih 1866 do 1868 je k enainšestdeset mojstrom pripisanih še devetindvajset pomočnikov in štiriindvajset vajencev. Podrobneje o številu vrvarjev na ozemlju današnje Štajerske nas seznanja naslednja razpredelnica.²⁰

* 1857—1860 — okraji; 1875, 1880 — kraji

	1853				1856				1857	1871/74	1890
	mojstri	pomočniki	vajenci	davek	mojstri	pomočniki	vajenci	davek	mojstri	mojstri	mojstri
Celje	3	2	—	13	3	4	1	15	3	3	2
Laško	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Konjice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Slovenj Gradec	1	1	1	2	1	2	—	4	1	1	1
Marenberg	2	—	—	4	1	—	—	2	1	1	1
Maribor	6	3	2	30	6	3	2	38	5	4	2
Slov. Bistrica	1	—	2	2	1	—	2	2	—	1	1
Lenart	2	1	—	4	3	1	—	6	3	—	2
Ljutomer	1	—	—	2	1	1	—	2	1	1	1
Ormož	1	—	—	2	1	—	—	2	1	1	1
Gornja Radgona	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Ptuj	2	3	2	10	2	4	2	10	2	2	2
Rogatec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	20	10	6	71	19	15	7	81	17	14	16

* 1853 — davčni uradi; 1856, 1857, 1871/74, 1890 — okraji

Promet vrvarskih izdelkov je 1853 znatno upadel, ker se je podražila konoplja.²¹ Predelovali so v glavnem domačo surovino. Bera

pa ni bila zadostna. Med uvoženimi surovinami se navaja konoplja, lan in od 1857 še manila. Količina uvoza za posamezna leta na slovenskem Stajerskem je bila:²²

1853	10.194,4 colnih funtov
1854	5.836
1856	4.501
1857	20.827
1858	3.866
1859	3.406
1860	3.866
1861	761
1862	1.847

(Maribor 6583, Celje 8139, Ptuj 6105)
(Maribor 2184, Celje 1203)
(Maribor 1376, Celje 2030)

Učno pismo iz leta 1834 (Original v Arhivu Slovenije v Ljubljani)

Leta 1857 so vrvarji na območju graške zbornice predelali 1112 centov (1 cent = 50 kg) konoplje, ki so jo poleg domače uvozili še iz Ogrske in Trsta. Z izdelki so krili lokalne potrebe. Kot vrvarske naprave se v tem času navajajo kolovrati, statve za jermene, mikalniki itn.²³ Letna poraba konoplje, kot je zapisano v poročilu zbornice za leto 1860 do 1862,²⁴ je znašala približno 1200 do 1400 centov. Med letoma 1865 in 1868 v vrvarstvu na Štajerskem ni posebnih sprememb. Razen posameznih pošiljk o izvozu ni bilo mogoče govoriti. V Italijo je bilo poslanih 339 colnih funtov in v Trst 865 colnih funtov vrvarskih izdelkov. Na drugi strani pa so uvozili iz južne Nemčije za 913 in iz Saške 367 colnih funtov vrvarskih izdelkov. Pomočniki so sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja prejeli 1,30–3,0 fl tedenske plače, poleg tega so imeli zagotovljeno hrano in stanovanje. Vrvarji so delali 10–11 ur dnevno. V Gradcu so imeli bolniško blagajno, v katero je prispeval vsak pomočnik 15 kr mesečno.²⁵ Dohodek vrvarskega pomočnika je bil v mestu Gradec višji kot na deželi. Tako je dvigal pomočnik v Gradcu v letih 1869 in 1870 2,50–3,50 fl na teden poleg oskrbe ali pa 5,50–6,50 fl brez oskrbe. Na deželi so pomočnike v tem času plačevali 1,40, 1,50 do 2,50 in 3,0 fl, imeli pa so tudi zagotovljeno hrano in stanovanje. V letih 1871 in 1874 se

je dohodek graških vrvarjev nekoliko dvignil: tedenska mezda je znašala 3,50 fl z oskrbo in kar 8,50 fl brez oskrbe, podeželski pomočniki pa so se morali zadovoljiti z 1,60; 2,0; 2,50 ali, kar je bilo bolj razveseljivo, s 3 fl plače poleg hrane. Z izjemo nekaj vrvarjev so v Gradcu delali poleti 11–12 ur na dan, pozimi pa 10 ur. Delovni čas podeželana je v istem obdobju trajal povprečno 12 ur. Na teritoriju štajerske zbornice so uvozili in izvozili tele količine vrvarskih izdelkov:²⁶

Leto	Uvoz colnih funtov	Izvoz colnih funtov
1869	2.344	800
1870	425	1.238
1871	2.848	1.218
1872	3.503	122
1873	4.263	139
1874	2.315	85

Kot kaže tabela, je bilo povpraševanje po tovrstnih izdelkih znatno večje, kot so jih zmogli izdelati domači vrvarji. Povedati je treba, da so se proti koncu preteklega stoletja celjski vrvarji z drugimi obrtniki organizirali v zadrugo. Njihovemu zgledu so sledili tudi okoličani.²⁷

Podoba vrvarske dejavnosti na celotnem slovenskem nacionalnem ozemlju 1862 nam daje tale tabela:²⁸

Davčni inšpektorat	Število obrotnih delavnic	Skupni znesek plačanega davka	Davčni prispevek	
			najnižji	najvišji
Maribor	17	124 gld	2,94 gld	17 gld
Celovec	35	190	2,94	18
Ljubljana	26	140	2,94	20
Gorica	1	4	9,80	49
Trst	4 (+3 tovarne)	118 (+323)		

Na začetku našega stoletja (1902) nam viri kažejo popolno sliko o številu samostojnih vrvarjev tako na Kranjskem kot na slovenskem Štajerskem (tu navajamo politične okraje, ki so v celoti ali deloma po prevratu pripadli Sloveniji). Za Kranjsko so podatki naslednji:

Politični okraj	Davčni okraj	Število samostojnih vrvarjev
Kamnik	Brdo, Kamnik	4
Kočevje	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče	3
Kranj	Kranj, Škofja Loka, Tržič	7
Krško	Krško, Kostanjevica, Mokronog, Radeče	1
Ljubljana	Ljubljana-mesto	1
	Ljubljana-okolica, Vrhnik	2
Novo mesto	Novo mesto, Trebnje, Žužemberk	1
Postojna	Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče, Vipava	2
Skupaj		21

V političnem okraju Črnomelj, Litija, Logatec in Radovljica v letu 1902 ni bilo nobene vrvarja.²⁹ Medtem ko so v političnem okraju Kočevje, Ljubljana in Postojna delali vrvarski obrtniki sami v svojih obratih, je zaposloval vrvarski obrtnik v političnem okraju Krško 3 delavce, v političnem okraju Kranj je imelo 7 obratov 20 zaposlenih, 4 mojstri v kamniškem političnem okraju so delali v svojih obratih s 16 delavci in obrat v novomeškem političnem okraju je imel 2 delavca.³⁰ Število vrvarjev na Kranjskem se je z leti manjšalo, tako jih je bilo leta 1912 le še 17. Naše glavno mesto je imelo 1912 tri prijavljene vrvarje, in sicer: Ivan Adamič jun., Sv. Petra cesta 33; Anton Albreht, Vrhovčeva 12 in Teodor Keber, Dolenjska cesta 6.³¹

Skoraj z enakim številom tovrstnih obrtnikov je 1902 razpolagala slovenska Štajerska. Podatke navajamo prav tako po političnih in davčnih okrajih.

Politični okraj	Davčni okraj	Število samostojnih vrvarjev
Celje-mesto	Celje-mesto	3
Ljutomer	Gornja Radgona, Ljutomer	2
Maribor-mesto	Maribor-mesto	2
	Maribor-desni breg, Maribor-levi breg, Slovenska Bistrica, Lenart	3
Ptuj-mesto	Ptuj-mesto	2
Ptuj-okolica	Ptuj-okolica, Ormož, Rogatec	1
Radgona	Radgona, Cmurek	8
Slovenj Gradec	Marenberg, Slovenj Gradec, Šoštanj	2
Skupaj		23

Le dva politična okraja, in sicer Brežice in Celje-okolica, sta bila brez vrvarjev.³² Večina samostojnih vrvarskih obrtnikov je v svojih obratih zaposlovala več delavcev: obrati v mestu Celju so zaposlovali 8 delavcev, obrata v mestu Maribor sta štela 13 delavcev in okoliški 3 obrati so imeli le 4 delavce, obrata v Ptujju sta imela 8 delavcev in obrat v ptujski okolici 2 delavca. Obrata v političnem okraju Ljutomer sta zaposlovala 4 delavce in obrata v političnem okraju Slovenj Gradec 3 delavce. Koroška obrtna zbornica je štela 19 obratov in 1 pomožnega; vsi skupaj so imeli 43 zaposlenih delavcev. Mesto Celovec je imelo 2 obrata s 7 zaposlenimi delavci, Beljak 3 z 12 delavci, Veličovec 2 s 4 delavci in Wolfsberg 4 obrate z 9 zaposlenimi delavci.³³ Če seštejemo stavilke iz zgornjih tabel za Kranjsko in slovensko Štajersko, pa pridamo obrate iz navedenih mest na slovenskem Koroškem, dobimo skupaj 55 vrvarskih delavnic. Stanje vrvarskih obratov po slabem četrtsotletju (1925) je bilo po davčnih okrajih takole:

Celje-mesto	1	Novo mesto	2
Celje-okolica	3	Ptuj-mesto	2
Dolnja Lendava	4	Radeče	1
Kamnik	2	Ribnica	1
Kranj	1	Sevnica	1
Ljubljana-mesto	1	Slov. Bistrica	1
Ljutomer	1	Škofja Loka	1
Maribor-mesto	1	Šmarje pri Jelšah	1
Maribor-levi breg	2	Tržič	1
Murska Sobota	4	Višnja gora	1
		Skupaj	32

(Pri komparaciji podatkov moramo upoštevati, da so v gornji tabeli zajeti le davčni okraji v okviru politične meje Slovenije). Leta 1926 sta zabeležena 2 nova prijavljenca in eden je odpovedal obrt, tako je bilo tega leta 33 vrvarjev in 1927 prav toliko. Trgovine z vrvarskimi izdelki so bile leta 1925 v Gornji Radgoni (1), v Kamniku (1) in v Ljubljani-mesto (2).³⁴

Če pomaknemo čas zopet za četrtno stoletja naprej, ugotovimo, da se je v tem časovnem intervalu vrvarska obrtna dejavnost precej skrčila. Rezultati popisa lokalne industrije in obrti iz leta 1951, ki jih je izdal Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije, nam izpričujejo, da je bilo tega leta v LR Sloveniji 19 vrvarjev.³⁵ Povečini so bili to stari mojstri, katerih delovni staž je presegel 20 let. Po petnajstih letih (1966) je bilo v Sloveniji aktivnih le še 6 samostojnih obrtnikov.³⁶ Naj jih predstavimo:³⁷

SAMOSTOJNI VRVARJI S PRIJAVLJENO OBRTJO 1966

Ime in naslov	Martin Bakan — Gančani 7	Španer Rupert — Lackova 5	Jusip Kruljac — Novo mesto, Vrhovčeva 10
Rojen	1900 v Gančanih	1903 v Puščavi	1906 v Kaludjercu
Obrtna šola	1925—1928	1920—1923	1919—1923
Pomočniški izpit	1928 — Ljutomer	1928 — Maribor	1923 — Zagreb
Mojstrski izpit	1931 — Ljutomer	ni mu bilo treba delati	1934 — Ljubljana
Samostojni obrtnik od	1931	1928	1934
Ime in naslov	Fridrik Makovec — G. Slaveči 13	Bogomir Strašek — Maribor, Cesta 14. divizije 121 a	Franc Zajc — Podgorica 67 pri Ljubljani
Rojen	1907 v Gradcu (Avstrija)	1912 na Vrhu pri Šmarjah	1927 v Podgorici
Obrtna šola	1925—1928	1927—1930	1942—1945
Pomočniški izpit	1928	1930	1945 — Kranj
Mojstrski izpit	1937 — Ljubljana	1940 — Ljubljana	1954 — Ljubljana
Samostojni obrtnik od	1937	1941	1957

DIREKTOR USLUŽNOSTNEGA PODJETJA OBRTNIK, MURSKA SOBOTA

Ime in naslov	Ivan Kerčmar — Murska Sobota, Kerenčičeva 11
Rojen	1912 v Selu
Obrtna šola	1928—1930
Pomočniški izpit	1930
Mojstrski izpit	1936 — Ljubljana
Samostojni obrtnik od	1937

Ob pogledu na tabelo hitro ugotovimo, da je najbolje z vrvarji zastopano Prekmurje in Štajerska. Ljubljana premore samo enega samostojnega vrvarja in Novo mesto enega. Gorenjska z mestom Kranjem, ki je bil še do konca druge svetovne vojne center za vzgojo mladih vrvarjev, nima nobenega; brez vrvarja je tudi Notranjska in Primorska. Povedati pa je treba, da je v Murski Soboti uslužnostno podjetje Obrtnik, ki zaposluje tudi vrvarje. Pred nekaj leti jih je bilo kar sedem in danes samo štirje. Direktor podjetja je vrvar, njegove podatke smo vključili v gornjo tabelo. (Nasproti žalostni sliki vrvarске obrti pa dobro uspeva industrijsko vrvarsko podjetje na Grosupljem, ki je edino v SR Sloveniji). Izdelke — sem sodijo brezkončne vrvi, lestve, varnostne mreže, vprežnice, povodci, oglavnice, vrvi za seno pa mreže za seno itn. — izdelujejo naši samostojni vrvarji po naročilu. Franc Zajc, na primer, ima letno za približno 60.000 dinarjev prometa. Ko je odprl delavnico, je imel zgolj ročne naprave. Pri Šinkovcu v Kranju je kupil kolovrat in »kšir« (posebna naprava za izdelovanje debelejših vrvi) in pri Ani Sekne z Visokega ročni predilni stroj. Drugo drobno vrvarsko orodje je dobil pri Adamičevih in še nekaterih drugih vrvarjih. Poleg naravnih uporablja tudi sintetična vlakna. Pred osmimi leti si je nabavil električni motor in okrog 1970 je montiral še enega. Zastarelo orodje in naprave, s katerimi je

začel kot samostojen obrtnik, je 1972 prodal Tehničnemu muzeju Slovenije za razstavo Vrvarstvo na Slovenskem.³⁸

*

Vrvarске delavnice so bile dolge ozke lope, vendar njih dolžina za izdelovanje daljših vrvi običajno ni zadoščala. Dolge vrvi so delali na prostem. Nekateri so si izbrali pokopališke in mestne zidove, kar so kasneje opustili. Zidove so zamenjale ulice, dvorišča, ponekod tudi travniki in gozdne jase. Kot mnoga mesta, posebno pristanišča, je imela tudi Ljubljana svojo vrvarsko pot. Našli bi jo za vzhodnim mestnim zidom od Pisanih vrat proti Ljubljanci (imenovala se je tudi Pasja ulica). Osnovni vrvarski surovini sta bili v preteklosti lan in konoplja. Od vrvarskih surovin, katerih domovina so čezmorske dežele, velja uvrstiti sisal in manilo. Med drugo svetovno vojno in po njej je spoznal komercialni svet umetna vlakna, ki izkazujejo v primerjavi z naravnimi precejšnjo prednost glede odpornosti in prikladnosti uporabe. Danes vzame vrvar v roke že pripravljeno surovino. Drugače je bilo v preteklosti: lan in konopljo je moral še zmikati ali počesati. Po mikanju, grebenanju ali česanju na več grebenih so ostala mikaču v rokah najboljša in najdaljša vlakna. Iz približno desetih mikanih pesti prediva je dobil povosmo. Odpadlo predivo je bilo treba še

otresti s pečko (palčko). Očiščeno predivo je nato povezal v kodelo; surovina je bila tako pripravljena za izdelovanje vrvi. Obratna proizvodnja se je izvajala na preprostih ročnih napravah, ki si jih je vrvar postopoma mehaniziral. Poglavitne vrvarjeve naprave so bile (in so še danes) vrvarski kolovrat, dodelavna naprava »gešir« (»kšir«) in vrvarski voz. Temeljna vrvarska tehnika je sukanje. Vrvarski mojster, ki je uspešno preстал preizkušnjo za samostojni poklic, pa je obvladal še pletenje vrvi in mrež; več je bil izdelovanja najrazličnejših pasov, oprti in podobnih izdelkov. Sam postopek obrtniškega izdelovanje vrvi pa je tak-le: Vrvar (prejec) si položi v predpasnik počesano predivo tako, da se njuna konca srečata na hrbtu. Iz sredine prediva v predpasniku spredaj potegne nato nekaj vlaken in jih zatakne za kljuko vrvarskega kolovrata; te se začno vrteti, ko pomočnik požene kolovrat in prejčevo delo je, da s počasno hojo nazaj spušča vlakna iz predpasnika; ta se s sukanjem strinjajo v nit. V levi roki drži precej vlažno krpico, s katero zadržuje sukanje in regulira oblikovanje niti na zelenem mestu, medtem ko z desno roko razvršča iz predpasnika uhajajoča vlakna. Običajno ima kolovrat več kljuk, kar omogoča, da prede na pripravi po več vrvarjev (prejcev) hkrati. Za sukanje niti v pramene in pramenov v vrvi uporablja vrvar isto napravo (vrvarski kolovrat) kot za predenje niti. Spreteni niti obesi na kljuko kolovrata posamič, na drugem koncu pa vse skupaj na kljuko vrvarskega voza. Med sukanjem vzame vrvar poseben pripomoček (ler, jabolko, kladivo, bežec, babuško) in ga zatakne med niti (pramene) ob kljuki vrvarskega voza. Z njim zadržuje sukanje, da se ne raztegne po vsej dolžini (opravlja enako funkcijo kot prej omenjena vlažna krpica pri izdelovanju niti), in ob nastajanju vrvi pred njim ga vrvar počasi pomika proti kolovratu. Ko prispe z jabolkom (lerom) do kolovrata, je vrv izdelana.³⁹

OPOMBE

1. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain. Wien 1891, str. 307. — 2. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Das Küstenland. Wien 1891, str. 111 in 112. — 3. Milko Kos: Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja. Ljubljana 1955, str. 130. — 4. Pavle Blaznik: Škofja Loka in loško gospostvo (973—1803). Škofja Loka 1973, str. 71. — 5. Milko Kos: ibidem, str. 212 in 215. — 6. Pavle Blaznik: ibidem, str. 89. — 7. Ferdo Gestrin: Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja.

Kronika. Ljubljana 1963, XI, 2. zv., str. 83. — 8. Miroslav Pahor: Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja. Ljubljana 1972, str. 64. — 9. Vlado Valenčič: Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 2. Ljubljana 1971, str. 127. — 10. Ivan Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Ljubljana 1886, str. 238. — Glej tudi Božo Otošrepec: Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 3. Ljubljana 1972, str. 11. — 11. Ivan Slokar: Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 3. Ljubljana 1972, str. 56, 57—58, 65. — 12. Vlado Valenčič: Pregled ljubljanskega obrtništva v 17. stoletju. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 3. Ljubljana 1972, str. 148; Ivan Vrhovec: ibidem, str. 282. — 13. Josip Zontar: Zgodovina mesta Kranja. Kranj 1939, str. 247. — 14. Pavle Blaznik: ibidem, str. 284. — 15. Arhiv Dvorne komore na Dunaju: IO Kommerz rd št. 385 pa fasc. rd št. 397; Handschriften, sign. 736. Podatke mi je posredoval dr. Jože Šorn, za kar se mu lepo zahvaljujem. — 16. Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie 1835, tabela 38; 1836, tabela 38; 1837, tabela 40; 1838, tabela 39; 1839, tabela 39; 1840, tabela 71; 1841, tabela 41; 1842, tabela 40; 1845 und 1846, tabela 4; Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik. Wien 1855, 4. Jahrg., 3. Heft, str. 19. Skupaj z vrvarnami so omenjeni tkalci lanu, tovarne-tkalnice platna in voščenega platna. Zaradi tega so, razumljivo, višje številke vrvarskih obratov. Občuten padec vrvarskih delavnic na Primorskem si razlagamo z industrializacijo tovrsne proizvodnje, ki je absorbirala prej samostojne vrvarje. — 17. Ivan Slokar: Zgodovina rokodelstva v Ljubljani od leta 1732 do 1860 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani), str. 7, 13, 15, 26, 27 in 28. — 18. Bericht der Handels- und Gewerbekammer für das Kronland Krain an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels und der Industrie im Jahre 1852. Laibach 1853, str. 83; Bericht der Handels- und Gewerbekammer für das Kronland Krain zu Laibach an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten, über den landwirthschaftlichen, industriellen und kommerziellen Zustand ihres Kammerbezirkes in den Jahren 1854, 1855 und 1856. Laibach 1857, str. 62, 69. — 19. Bericht der Handels- und Gewerbekammer für Handel und Volkswirtschaft über den landwirthschaftlichen, industriellen und kommerziellen Zustand ihres Kammerbezirkes in den Jahren 1857 bis inclus. 1860. Laibach 1861, str. 106; Statistično poročilo trgovsko-obrtniške zbornice v Ljubljani o trgovini, obrtniji in prometu na Kranjskem leta 1870. V Ljubljani 1872, str. 51; Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirthschaftlichen Zustände in Krain. Erstattet an das hohe kaiserl. königl. Handels-

Ministerium für das Jahr 1875. Laibach 1878, str. 31; Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirtschaftlichen Zustände in Krain. Erstattet an das hohe kaiserl. königl. Handels-Ministerium für das Jahr 1880. Laibach, str. 276, 277. — 20. Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Landeskultur, der Industrie, der Gewerbsverhältnisse und des Verkehres im Jahre 1852. Gratz, str. 107; Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Landeskultur, der Industrie, der Gewerbsverhältnisse und des Verkehres im Jahre 1853. Gratz (v nadaljnjih navedbah: Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1853), str. 90, 91; Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer für das Jahr 1854. Erstattet an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten. Gratz (Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1854), str. 24, 25; Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer für das Jahr 1856. Erstattet an das hohe kaiserl.-königl. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten. Gratz 1857 (Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1856), str. 172—173, 181—182, 184—185, 198—199, 202—203, 210—211, 216—217, 222—223, 230—231; Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer für das Jahr 1857. Erstattet an das hohe kaiserl. königl. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten. Gratz 1859 (Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857), str. 164—165, 236; Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe in den Jahren 1857, 1858 und 1859 nebst einer statistischen Darstellung für die Jahre 1858 und 1859. Erstattet an das hohe k. k. Finanzministerium. Gratz 1860 (Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857, 1858 und 1859), str. 88—89; Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe, nebst einer statistischen Darstellung für die Jahre 1860, 1861 und 1862. Graz 1863 (Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe nebst einer statistischen Darstellung für die Jahre 1863, 1864 und 1865. Erstattet an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft. Graz 1866 (Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1863, 1864 und 1865), str. 222; Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Handelsministerium über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes in den Jahren 1866, 1867 und 1868. Graz 1870 (Be-

richt der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1866, 1867 und 1868), str. 94; Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Handelsministerium für die Jahre 1869 und 1870. Graz 1872 (Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1869 und 1870), str. 11 in 210; Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer für die Jahre 1871 bis 1874 erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium. Graz 1877 (Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1871 bis 1874), str. 294, 30—31; Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Graz über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes im Jahre 1890 beziehungsweise in den Jahren 1886 bis 1890 erstattet an das hohe k. k. Handels-Ministerium. Graz 1895 (Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Graz 1890), str. 196—197. — 21. Grätzer Bericht 1853, str. 109. — 22. Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1854, str. 66—67; 1856, str. 303; 1857, str. 253; Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857, 1858 und 1859, str. 236 do 237; 1860, 1861 und 1862, str. 196—197. — 23. Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857, str. 236. H. J. Alberti: Mass und Gewicht. Berlin 1957, str. 369; Zollpfund je ok. 500 g, točno: 1/30 Zollpfund je 15,6 do 16,6 g. — 24. Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1860, 1861 und 1862, str. 204. — 25. Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1866, 1867 und 1868, str. 296 do 297. — 26. Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1869 und 1870, str. 217—218; 1871 bis 1874, str. 300, 306, 307. — 27. Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Graz 1890, str. 368. — 28. Tafeln zur Statistik der österreichischen-ungarischen Monarchie. Die Jahre 1860 bis 1865 umfassend. Wien 1869, IV. Heft; Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik. Wien 1865, 12. Jahrg., I. Heft, str. 72, 73. — 29. Fran Windischer: Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji. Ljubljana 1929, abela 2. — 30. Österreichische Statistik. Ergebnisse der gewerblichen Betriebszählung vom 3. Juni 1902 im Reichsrate vertretenen nach Gewerbeklassen und Ländern. Wien 1905, LXXV, 6. Heft, str. 27. — 31. Štefan Lapajne: Naslovna knjiga in zaznamek trgovin in obrtov za deželno stolno mesto Ljubljano. Ljubljana 1912, str. 152; Glej tudi pod opombo 29! — 32. Fran Windischer: ibidem, tabela 4. — 33. Österreichische Statistik 1902. Wien 1907, LXXV, 2. Heft, tabela VI, str. 52; Österreichische Statistik 1902. Wien 1905, LXXV, 6. Heft, str. 27. — 34. Fran Windischer: Ibidem, tabela 5 in 6. — 35. Rezultati popisa lokalne industrije in obrti l. 1951. Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije. Ljubljana 1953, str. 87. — 36. Katalog proizvodov in storitev obrtništva SR Slovenije. Maribor 1966, glej po občinah! — 37. Tabela je izdelana po izjavah in predloženi dokumentaciji posameznih vrvarjev. — 38. Po pripovedovanju Franca Zajca iz Podgorice 67 pri Ljubljani. — 39. Več o tem glej v sestavkih K.

Kobe-Arzenšek, in sicer: Vrvarstvo v luči zgodovine tehnologije. Nova proizvodnja. Ljubljana 1974, XXV, št. 1—2 in Sprehod po razstavi Vrvarstvo na Slovenskem Tehniškega muzeja v Bistri pri Vrhniki. Tekstilec. Celje 1975, XVIII,

št. 4—5 pa v tekstu (strokovna eksplikacija) ob otvoritvi razstave Vrvarstvo na Slovenskem, ki je v arhivu TMS! Glej tudi Josip Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana 1957, str. 189!

STOLETNICA PRVE MESTNE DEKLIŠKE ŠOLE V LJUBLJANI

TATJANA HOJAN

Leta 1875, torej pred sto leti, je bila ustanovljena prva mestna dekliška šola v Ljubljani. Do tedaj je bila edina javna osnovna dekliška šola vadbica pri ljubljanskem učiteljskišču, ki so jo odprli leta 1873, vse druge dekliške šole pa so bile privatne. Zadnje leto pred ustanovitvijo prve mestne dekliške šole so se deklice v Ljubljani šolale takole: 67 jih je obiskovalo vadbico pri učiteljskišču, 856 uršulinsko šolo, 39 zavod pri sv. Florjanu, 37 evangelijsko šolo, 15 tovarniško šolo v predilnici za šoloobvezne delavke, 46 tovarniško šolo v Tobačni tovarni, 37 se jih je šolalo doma, 134 pa jih je obiskovalo privatne šole.

Privatne dekliške šole so bile: šestrazredna šola Irme Huth, šestrazredna šola Viktorije in Gabrijele Rehn, šestrazredna šola Julije Moos in štirirazredna šola Marije Zollendorf.

Po novem šolskem zakonu iz leta 1869 so prevzele šolsko upravo dežele in občine, zato se je stanje šolstva na Slovenskem izboljšalo. Mesto Ljubljana je dobilo svoj mestni šolski svet, katerega predsednik je bil vsakokratni župan, druge zastopnike občine pa je izvolil občinski odbor. Mesto takrat še ni skrbelo za graditev novih šolskih poslopij, temveč je šole nameščalo v stare stavbe. Tako je tudi prva mestna dekliška šola, ki je bila ustanovljena z odlokom deželnega šolskega sveta 24. 6. 1875, dobila prostore v starem poslopju redute. Šolski okraj te mestne dekliške šole je obsegal Šentjakob, Trnovo, Krakovo, Hrdeckega vas in Kurjo vas. Šola je bila sprva štirirazredna in jo je prvo leto obiskovalo 186 učenk. Število učenk je iz leta v leto naraščalo in šola se je kmalu začela širiti. Leta 1882 je postala petrazrednica, 1887 šestrazrednica, 1889 sedem in 1890 osemrazrednica. Po razsulu Avstro-Ogrske je mestni svet na seji 19. 12. 1918 sklenil, da se šola preosnuje v 5-razredno občjo šolo in 3-razredno meščansko šolo.

Prva mestna dekliška šola je ostala v reduti do protesta leta 1895, nato pa se je za-

časno preselila na Vrtačo. V času županovanja Ivana Hribarja se je v marsičem izboljšalo tudi stanje šolskih poslopij v Ljubljani. Tako je bilo 1. oktobra 1901 odprto na trgu sv. Jakoba novo poslopje za mestno dekliško šolo. Ivan Hribar piše o tem v svojih spominih: »Za osemrazredno dekliško šolo pri sv. Jakobu, ki še ni imela lastnega poslopja, dal sem po inž. Sbrizaju izgotoviti in po arhitektu Maksu Fabianiju popolniti jako prikladen načrt, ki ga je občinski svet odobril in po katerem se je stavba tudi res sezidala.« Ko so šolo odprli, je imel župan Ivan Hribar otvoritveni govor. Šola je bila eno najlepših poslopij tedanje Ljubljane. Poleg šolskih sob je imela tudi telovadnico, knjižnico in kopalnico, kar je bilo za tisti čas prava redkost. Na pročelju stavbe so bile napisane misli Komenskega, Slomška in Stritarja ter imena zaslužnih šolnikov in pedagogov, med njimi tudi Rousseaujevo, ki je izzvalo ostre napade ljubljanskih nazadnjaških časopisov.

Po letu 1870 je postal boj za učni jezik vse ostrejši, zlasti v mestih, kjer so nemški učitelji po vsej sili hoteli obdržati nemški učni jezik. Privatni dekliški zavodi so bili že tako povsem nemški, saj je bila na primer v učnih načrtih zavodov Rehn in Huth navedena slovenščina le kot neobvezen predmet. Šele po letu 1882 je šolski svet sklenil, da naj bo učni jezik v deških in dekliških mestnih šolah za vse predmete slovenski, nemščino pa naj bi začeli poučevati šele v tretjem razredu.

Mestno dekliško šolo je obiskovalo v šolskem letu 1883/84 le 25 Nemk in 5 Italijank, Slovenk pa kar 305. V letu 1889/90 je obiskovalo šolo 345 učenk, od katerih je znalo 270 učenk samo slovensko, 69 učenk slovensko in nemško, 1 učenka slovensko in češko, 1 učenka slovensko in italijansko, 4 učenke samo nemško.

Do leta 1875, ko so odprli mestno dekliško šolo, so bile slovenske javne učiteljice zelo